

UOT

343.1 Cinayət prosesi. Cinayət-prosessual hüquq

Mətanət ƏSGƏROVA,

Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi
Ədliyyə Akademiyasının Cinayət prosesi, krimi-
nalistika və məhkəmə ekspertizası kafedrasının
baş müəllimi, h.ü.f.d., dosent, ədliyyə müşaviri

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1419-9519>

matanat@list.ru

DÖVLƏTLƏR ARASINDA CİNAYƏT İŞLƏRİ ÜZRƏ HÜQUQİ YARDIM ÇƏRÇİVƏSİNDƏ ÜST-ÜSTƏ DÜŞƏN VƏ YA PARALEL YURİSDİKSİYA PROBLEMLƏRİ

Açar sözlər: paralel yurisdiksiyalar, birgə istintaq qrupları, ağılabatanlıq, məqsədmüvafiqlik, həbs orderi

Ключевые слова: параллельные юрисдикции, совместные следственные группы, разумность, целесообразность, Европейский ордер на арест

Keywords: parallel jurisdictions, joint investigation teams, reasonableness, expediency, European Arrest Warrant

Üst-üstə düşən və ya paralel yurisdiksiya problemləri ərazi baxımından uzaq və ya geosiyasi yerləşməsi ilə bir-biri ilə bağlı olan bütün dövlətlər üçün aktualdır. Üst-üstə düşən və ya paralel yurisdiksiya problemləri hüquqi yardım göstərilməsi baxımından da aktualdır. Paralel cinayət yurisdiksiyası müxtəlif hallarda mümkündür, məsələn, dəniz quldurları bir ölkənin bayrağı altında açıq dənizlərdə üzdükdə, qeyri-qanuni tibbi tədqiqatlarla məşğul olan gəmilər açıq dənizdə olduqda, bir dövlətin ərazisində yerləşən terrorçular bir neçə dövlətin ərazisində ağır cinayətlər törətdikdə və s. Yurisdiksiya problemlərinə istintaqın hansı ölkənin ərazisində başlaması, məhkəmə proseslərinin harada keçirilməsi, hansı ölkənin qanunvericiliyinin tətbiq edil-

məsi və s. ilə bağlı problemlər aiddir. Biz Adam Abelsonun “Ekstraterritorial yurisdiksiya mülki işlərdən daha çox cinayət işlərində daha çox münaqişələr yaradır... Cinayət sanksiyaları həm də ölkələrin ittiham/ekstradisiya dilemması vasitəsilə həll etmək məcburiyyətində qaldıqları birbaşa münaqişələr yaradır, çünki eyni vaxtda yalnız bir ölkə cinayət təqibini həyata keçirə bilər” barədə fikirləri ilə razılaşıyıq [3, s.107].

Paralel yurisdiksiya məsələlərini paralel birgə araşdırmalardan fərqləndirmək lazımdır. Paralel birgə araşdırmalar ümumiyyətlə iki fərqli ölkədə aparılan və ümumi məqsədləri olan iki ayrı araşdırma. Burada əməkdaşlıq əsasən araşdırma zamanı toplanmış sübutların mübadiləsi şəklində və s. məqsədlə qarşılıqlı hüquqi yardım qaydasında həyata keçirilir.

Cinayətlərin istintaqında bir qayda olaraq, ərazisində cinayət törədilmiş və ya əksər hərəkətlərin baş verdiyi və ya ən çox zərərin vurulduğu dövlətin hüququ tətbiq edilir. Digər heç də az əhəmiyyətli olmayan məsələ, ərazisində cinayət törədilmiş dövlətin yurisdiksiyanı həyata keçirməkdə maraqlı olmasıdır. Cinayət iştirakçılarının əksəriyyətinin yerləşdiyi yer, iştirakçıların başqa yurisdiksiyada ifadə verməyə hazır olması, digər yurisdiksiyada sübutların toplanması, sübutların

olduğu yer, sübutlara çıxışın olması, sübutların qəbul edilməsi ilə əlaqədar əlverişli şəraitin təmin edilməsi, əsas istintaq və digər hərəkətlərin hansı dövlət tərəfindən aparılması, hansı dövlət tərəfindən ittihamın irəli sürülməsi və s. ilə bağlı digər məsələlərin ortaya çıxması mümkündür. Vəziyyətə istintaq və cinayət təqibini həyata keçirən dövlətlə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında müqavilənin olması və ya qarşılıqlılıq prinsipi əsasında hüquqi yardım göstərilməsi təcrübəsinin olması da təsir edir. Paralel və üst-üstə düşən yurisdiksiyalarda əsas məsələ bu müddəaların balansının tapılmasıdır. Buraya törədilmiş cinayətlərin ciddiyyəti də daxil edilməlidir, çünki dövlətlər vətəndaşlarının ağır cinayətlər törətməsi ilə bağlı hüquqi məsələlərin həllində maraqlıdırlar. Bəzən digər ölkədə ədalət mühakiməsinin onlara münasibətdə daha ağır ittiham meyilli olmasından çəkinirlər. Eyni zamanda bu mövqenin əksi də mümkündür, dövlətlər öz vətəndaşlarını daha az ciddi ittiham etməklə kifayətlənə bilirlər.

Ümumi hüquq ölkələrində “məhkəmələrə başqa bir məhkəmə və ya forum işə baxmaq üçün daha uyğun olduqda işi rədd etmək imkanı da daxil olmaqla diskresion səlahiyyət” verən “forum non-conveniens” doktrinası tətbiq edilir [24]. Hakimlər bu doktrinanı tətbiq edərkən tarazlıq testi keçirir, ictimai (məsələn, işə yerli marağın olması və s.) və xüsusi amilləri (sübutların əldə edilməsinin asanlıığı, hər iki tərəfin maraqlı olması, əsas şahidlərin yaşayış yeri ilə əlaqədar hökmün icrasının mümkünlüyü və s.) nəzərə alırlar.

Bir dövlət və ya dövlətlər birliyi çərçivəsində “forum non-conveniens” prinsipi uzun müddətdir ki, praktikada tətbiq edilir, lakin onun müxtəlif hüquq sistemlərinə malik müxtəlif dövlətlərin üst-üstə düşən yurisdiksiyaları ilə bağlı tətbiqi nəzəri və praktik xarakterli problemlərlə doludur. Məhkəmə yurisdiksiyalarının təkrarlanması cinayət işinin iştirakçıları üçün narahatlıq yaradır, bəzən onların hüquq və mənafelərinin pozulmasına gətirə bilər. Yurisdiksiyaların təkrarlanması zamanı iştirakçıların müxtəlif ölkələrə çağırılması ilə bağlı problemlərin də olması mümkündür.

Bir dövlətin daxilində “forum non-conveniens” prinsipinə daha ciddi əməl olunur, belə ki, aidiyyət məsələləri qanunla ciddi tənzip olunur. Mə-

sələn, Azərbaycan Respublikasının CPM ərazi üzrə məhkəmə aidiyyətini müəyyən edir və məhkəmələr arasında məhkəmə aidiyyətinə dair mübahisələrə yol vermir.

Müxtəlif dövlətlərdə mürəkkəb transsərhəd işin ayrı-ayrı epizodları ilə bağlı cinayət işlərinin başlanması halları ola bilər. Amma gec-tez bu, eyni şəxsə qarşı təkrar istintaq və digər prosesual hərəkətlərə gətirəcək. Hazırda bütün dövlətlər ikiqat cəzadan imtina edirlər, lakin ikiqat məhkəmə prosesi mümkündür. Avropa Komissiyası “non bis in idem” prinsipinin tətbiqi üçün “Yaşıl Kitab” tövsiyələrini hazırladı, tövsiyə olunan addımlardan sonra Avropa həbs orderi tətbiq edildi [13, s.11].

Amma digər dövlətlər arasında məsələ açıq qalır. Əgər dövlətlər ümumi prinsiplər altında və ya bir təşkilatda birləşmirsə, vətəndaşlıqla, hüquq pozucusunun yaşayış yeri, digər yurisdiksiyalarda törədilmiş digər cinayətlərlə bağlı cinayət işlərinin olması; məhkəmə sistemlərinə inamla bağlı subyektiv olsa belə şübhələrin olması, məsələyə siyasi yanaşma zamanı rəhbər tutulması mümkün olan siyasi baxışlara, milliyyətə, irqə və ya oxşar ayrı-seçkiliyə əsaslanan işgəncə riskinə görə cinayətkarın ekstradisiya edilməməsi, cinayətkarı başqa yurisdiksiyadan götürmək üçün real imkanların olması, məhkəmə araşdırması hüququ və ədalətli məhkəmə araşdırması standartları və s. ilə bağlı suallar yaranır. Məsələn, BMT-nin İşgəncələr əleyhinə Konvensiyasının 3-cü maddəsinə əsasən “İştirakçı dövlət hər hansı şəxsi işgəncə veriləcəyini ehtimal etməyə ciddi əsaslar olan başqa bir dövlətə sürgün etməməli, qaytarmamalı və ya təhvil verməməlidir” [15].

Paralel yurisdiksiya problemləri beynəlxalq tribunalların yaradılması zamanı da ortaya çıxmışdır. Beynəlxalq tribunallar bir qayda olaraq, əsas cinayətkarların cəzalandırılmasına həsr olunmuşdur. Siril Laucci keçmiş Yuqoslaviya və Ruanda üzrə beynəlxalq tribunalların nizamnamələrini təhlil edərək “əsas cinayətkarlar” anlayışı ilə bağlı qeyd edir ki, “Həm də anlayış prinsipə müəyyən edilə bilməyən anlayışdır. Beləliklə, Nizamnamədə belə bir məhdudiyətin olmaması müxtəlif şəxslərin təqsirləndirilən şəxs qismində məhkəməyə cəlb edilməsinə cavabdeh olan tribu-

nalların orqanlarına cinayət təqibinin məqsədüyükunluğunu qiymətləndirməkdə tam sərbəstlik verir” və “Beynəlxalq cinayət tribunalları tərəfindən mühakimə olunacaq şəxslərin seçilməsi sadə məqsədüyükunluq meyarı əsasında aparılır. Belə yanaşma bütün milli cinayət sistemlərinin əsasında duran təqibin məqsədüyükunluğu prinsipinə uyğundur” [21,s.53-54].

Azərbaycan Respublikasının CPM bir neçə dəfə “məqsədüyükunluq” ifadəsini işlədir. Belə ki, CPM-nin 51-2.5-ci maddəsində şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin, yaxud məhkumun iştirakı ilə prosesual hərəkətin həyata keçirilməsində onların bilavasitə iştirakının məqsədüyükun hesab edilməsinə dair tibbi rəy olduqda videokonfrans əlaqə sistemindən istifadə edilməməsi nəzərdə tutulur. CPM-nin 312.4-cü maddəsində məhkəmə iclasının təxirə salınması və müdafiəçinin əvəz edilməsi haqqında məsələnin həlli ilə bağlı məqsədmüvafiqlik ifadəsindən istifadə edilir, məhkəmə baxışının təxirə salınması və müdafiəçinin əvəz edilməsi haqqında qərarın qəbul edilməsinin məqsədüyükunluğu, yəni məhkəmə baxışına artıq sərf edilmiş vaxt, icraatın mürəkkəbliyi və bununla əlaqədar məhkəmə baxışına yeni cəlb olunmuş müdafiəçi tərəfindən icraat materiallarının öyrənilməsinə sərf ediləcək vaxt və digər hallar nəzərə alınır. Məqsədüyükunluq CPM-nin 435.4.3-cü maddəsində yetkinlik yaşına çatmayan şəxs ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin, habelə ağır nəticələrə səbəb olan zor tətbiq etməklə qəsdən törədilmiş cinayətin və ya digər ağır cinayətin təkrarən törədilməsində təqsirli bilinmədiyi halda onun azadlıqdan məhrum edilməsinin məqsədüyükun olmaması, CPM-nin 501.3-cü maddəsində Azərbaycan Respublikasının sorğu edilən cinayət təqibi orqanının tranzit daşımını özünün ən məqsədüyükun hesab etdiyi üsulla həyata keçirilməsinə icazə verməsi aspektində işlədir. Alimlər hüququn şərhinin əsas prinsiplərindən biri kimi məqsədüyükunluq prinsipini müxtəlif şərh edirlər. Bu prinsipin hüququn şərhinin əsas prinsiplərindən biri kimi [19,s.13], hüquq yaradıcılığı prinsipi kimi [12,s. 192-193], hüquq yaradıcılığında və hüquq tətbiq edilməsində özünü göstərir və xüsusiyyəti ifadə edir[8,s.97], məqsədüyükunluq prosesual prinsip

kimi və məqsədüyükunluğun subyekti yalnız prokurordur [1,s.247], cinayət-hüququ prinsip kimi [16,s.22], cinayət-hüququ tənziyyətəmənin prinsipi [13], cinayət hüququnun prinsipi [7,s.7-8], cinayət-prosesual fəaliyyətin prinsipi [6,s.22] kimi şərh edilməsinə rast gəlinir. Biz məqsədüyükunluq cinayət-prosesual hüququn prinsipi hesab edən alimləri dəstəkləyirik. Məqsədüyükunluq cinayət ədalət mühakiməsinin prinsipi hesab edən alimlər onu cinayət ədalət mühakiməsinin sürətləndirilməsi, proses iştirakçılarının rahatlığı və s. ilə əlaqələndirirlər, yəni cinayət ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin ağılabatlığını da nəzərdə tuturlar. “Ancaq məqsədüyükunluq heç də həmişə ədalət mühakiməsinin qısa müddətə deyil, operativ həyata keçirilməsinə yönəldilmişdir” [22,s.22].

Ağılabatlıq rasionallığın, məqsədüyükunluğun nitq ekvivalentidir [14,s. 240]. Alimlər rasionallığı əsasən cinayət təqibinin həyata keçirilməsinin müddətləri ilə əlaqələndirirlər. Ryabtseva E.V. ilə razıyıq ki, “...cinayət prosesində ağılabatlıq prinsipi cinayət prosesinin ağılabatan müddətlərini müəyyən edən prinsip-norma kimi, ayrı-ayrı hüquq normalarının təhlilindən irəli gələn ağılabatan hərəkətlər və ağılabatan qərarlar qəbul etmə prinsipi kimi çıxış edir” [20,s.223]. Hesab edirik ki, cinayət təqibində ağılabatlıq prinsipinin təsiri və ifadəsi cinayət ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi müddətlərindən daha genişdir.

Məqsədüyükunluq cinayət təqibinin ağılabatlıq aspektində də tətbiq oluna bilər, ancaq hesab edirik ki, üst-üstə düşən elementlərinin olmasına baxmayaraq, məqsədüyükunluq heç də həmişə ağılabatlıq demək deyil. Məsələn, dövlət siyasi mülahizələri və ya ədalət mühakiməsinin həyata keçirmək üçün suveren hüququna dair formal mülahizələri rəhbər tutduqda daha çox məqsədmüvafiqlik rəhbər tutulur.

Avropa Şurasına üzv olan ölkələr arasında hüquqi yardım cinayət işində ağılabatlıq meyarının cinayət işləri üzrə məhkəmə tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə də tətbiqini tələb edir. Hüquq sistemlərinin və dövlətlərin hüquq sistemlərinin inteqrasiyası kontekstində dövlətlər arasında hüquqi yardım göstərilməsində qarşılıqlı anlaşmanın asanlaşdırılması, ümumi anlayışların tət-

biq edilməsi üçün Azərbaycan Respublikası CPM-nin 48-ci maddəsinin adının “Cinayət mühakimə icraatının ağlabatan müddəti” kimi dəyişdirilməsini və orada mühakimə icraatının ağlabatan müddətinin meyarlarının və Avropa Məhkəməsinin presedent hüququna əsaslanaraq məhkəməyədək icraat və iş məhkəmə baxışı mərhələlərində tezliyin təmin edilməsi pozulan zaman cinayət prosesinin iştirakçılarının müraciət hüququnun nəzərdə tutulmasını məqsədmüvafiq hesab edirik. Ağalatanlıq cinayət işləri üzrə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinin müddətlərindən daha geniş anlayış olsa da, paralel və kəsişən yurisdiksiyalar zamanı da proses iştirakçılarının cinayət təqibinin tezliyini xahiş etməsi məsələsi yarana bilər. Azərbaycan qanunvericiliyində təqsirləndirilən şəxsin, zərərçəkmişin və cinayət prosesinin digər iştirakçılarının cinayət təqibinin tezliyini təmin etmək üçün ibtidai istintaqa prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora və məhkəmənin sədrinə və digər instansiyalara müraciət etmək hüququ nəzərdə tutulmamışdır. Burada Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin təcrübəsinə müraciət etmək yerinə düşərdi. Belə ki, Məhkəmənin Reqlamenti ərizəçiyə şikayətinə baxılması proseduru tezləşdirmək imkanı verir. Bunun üçün ərizəçi işinə növbədənə baxılması barədə vəsatətlə Məhkəməyə müraciət etməlidir. Bundan başqa Avropa Məhkəməsindən xahiş etmək olar ki, dövlətin nümayəndəsindən verilmiş şikayət barədə təcili məlumat verilməsi tələb olunsun. Nə Konvensiya, nə də Məhkəmənin Reqlamenti ilə və məhkəmənin fəaliyyətini tənzim edən digər sənədlərlə şikayətlərə baxılması müddətinin sərhədləri müəyyən edilməmişdir. Məhkəmənin Reqlamentinin 41-ci maddəsinə əsasən işlərə baxılmasının növbəliliyini müəyyən edərkən Məhkəmə şikayətdə qaldırılan məsələlərin mühümlüyünü və təxirəsalınmazlığını özünün müəyyən etdiyi meyarlar əsasında nəzərə alır. Bununla belə, Palata və ya onun Sədri konkret şikayətə prioritet qaydasında baxılması üçün bu meyarlardan kənara çıxa bilər. Təcrübədə növbəliliyə ərizəçinin həyatı və sağlamlığı təhlükə altında olduqda, bunun birbaşa nəticəsi ərizəçinin güman edilən hüququnun pozulması onun azadlıqdan məhrum edilməsidirsə; yaxud ərizəçinin

şəxsi və ailə həyatı ilə bağlı digər hallar varsa, xüsusilə də Məhkəmənin Reqlamentinin 39-cu maddəsi ilə təminat tədbirləri tətbiq edilmiş şikayət üzrə uşağın rifahı təhlükə altındadırsa; şikayətdə ümumi maraqlara toxunan mühüm məsələlər qaldırılırsa, məsələn, milli və Avropa hüquq sisteminə təsir edəcək məsələlərə toxunursa; ilkin qiymətləndirməyə əsasən Konvensiyanın 2,3,4 və 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi üzrə pozuntular varsa, onların təkrar olunmasında asılı olmayaraq; həmçinin ərizəçinin fiziki tamlığına və insan ləyaqətinə bilavasitə təhlükə varsa; Konvensiyanın digər maddələrinin pozulması ilə bağlı əsaslı şikayətlər, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin araşdırma predmeti olmuş, pilot qərar çıxarılması ilə başa çatmış və ya Məhkəmənin daha əhəmiyyətli qərarlarının pozulması barədə şikayətlər, yəni “təkrarlanan işlər, burada söhbət onlara münasibətdə təcrübə kifayət dərəcədə formalaşmış işlər “well established case-law cases” işlər; qəbul edilməsi şübhə doğuran şikayətlər; aşkar qəbul edilməyən şikayətlər kimi meyarlar tətbiq edilir. Belə hesab edirik ki, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin bu təcübəsi Azərbaycan qanunvericiliyinə də daxil edilməlidir, prosesin iştirakçılarının, əsasən də zərərçəkmiş şəxsin hüquqları içərisində onun prosesin tezləşdirilməsi ilə bağlı xahiş hüququnun olması nəzərdə tutulmalıdır. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 87.6.23-cü maddəsinin 87.6.24 hesab edilməsini və aşağıdakı məzmununda yeni 87.6.23 maddəsinin əlavə edilməsini təklif edirik: “87.6.23. İş üzrə prosesin tezləşdirilməsini xahiş etmək;”

Üst-üstə düşən və ya paralel yurisdiksiyalarda cinayət təqibi zamanı yaranan problemləri həll etmənin üsullarından biri Cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında Avropa Konvensiyasına II Əlavə Protokolda nəzərdə tutulmuş birgə istintaq qruplarının yaradılmasıdır. Dövlətlər “cinayət işlərində tətbiq olunan klassik əməkdaşlıq üsullarının qəddar, nəhəng təbiətindən qurtulmalıdırlar. Bu məqsəd üçün yaradılmış üsullardan biri də birgə istintaq qruplarının yaradılmasıdır» [5, s. 354]. «Bundan əlavə, konvensiya ədalət mühakiməsinin ən yaxşı şəkildə həyata keçirəcək dövləti təşviq edəcəyi üçün; müvəqqəti, əmək və maliyyə itkiləri və mümkün münaqişələr də ara-

dan qaldırılacaq və ya minimuma endiriləcəkdir” [13, s. 135]. Əhməd Ulutaş və Ömer Serdar Atabey *Avropa Konvensiyasına II Əlavə Protokolun imzalanmasını həvəsləndirərək*, hüquqi yardım və insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsindəki üstünlükləri vurğulayırlar: “Bu gün Avropada insanların getdikcə sürətlənən hərəkətliliyi ilə, Konvensiyanın bütün Avropada səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi insanların təhlükəsizliyi və hərəkət azadlığı üçün ən vacib təminatlardan biri olacaq, hər şeydən əvvəl insanların çoxsaylı cinayət təqiblərinə və eyni cinayətə görə cəzaya məruz qalmamasını təmin edəcək” [2, s.135]. «Birgə istintaq qrupları cinayətkarlıqla mübarizədə ixtisaslaşmağa kömək edir...araşdırmaya çəkilən xərclər və araşdırmaların gedişində yarana biləcək zərərlər xeyli azaldıla bilər» [17,s. 2].

Birgə əməliyyat-istintaq qruplarının yaradılması Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında Kişiyov Konvensiyasının 63-cü maddəsində də nəzərdə tutulmuşdur. Belə bir qrupun yaradılması üçün qrupu yaradan hər bir tərəfdə cinayət işi başlanılmalıdır və cinayət işləri bir-biri ilə əlaqəli olmalıdırlar. Birgə əməliyyat-istintaq qrupları tərəflərin ərazisində bir və ya bir neçə şəxs tərəfindən törədilən, yaxud onların maraqlarına toxunan cinayətlərin tez və hərtərəfli istintaqı məqsədilə yaradıla bilər. Belə istintaq qruplarının yaradılması mexanizmi müzakirə olunsada, rəsmi belə bir sənəd qəbul edilməmişdir və MDB çərçivəsində konkret birgə istintaq qrupu yaradılması təcrübəsi yoxdur.

Birgə istintaq qruplarının yaradılması Avropa Konvensiyasına İkinci Əlavə Protokolun 20-ci maddəsi; BMT-nin “Narkotik vasitələr və psixotrop maddələrin qeyri-qanuni dövriyyəsinə qarşı Konvensiyasının” 9-cu maddəsi; *BMT-nin “Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı” Konvensiyasının* 19-cu maddəsi ilə də nəzərdə tutulmuşdur. Avropa Birliyi çərçivəsində birgə istintaq qrupları artıq uzun illərdir ki, tətbiq edilir və səmərəliliyini sübut etmişdir. Ancaq təcrübə göstərir ki, bu qruplar əsasən polis əməkdaşlıq təcrübəsinə malik olan qonşu dövlətlər arasında yaradılmışlar və transsərhəd polis əməkdaşlığı ilə bağlı da bir sıra problemlərlə qarşılaşırlar. Təcrübə

bədə çoxtərəfli qrupların yaradılmasına demək olar ki, rast gəlinmir. Nəzəri cəhətdən qrupların yaradılması o qədər də çətin deyil, ancaq istintaq metodlarının tətbiqi, inzibati maneələr demək olar ki, həmişə yarana bilər. Bütün ölkələrin istintaq təcrübəsi eyni deyildir, bir ölkədə tətbiq olunan metodların digər ölkələrdə tətbiqinə hazırlıq, yəni “siyasi iradənin olması”, hüquqşünasların daxili inamı əsasında bəzi metodların tətbiqinin daha yüksək səmərə verməsi ilə bağlı fikirləri, konkret qrup üzvləri arasında mədəni fərqlərin olması, vahid standartların və ümumi qəbul edilmiş təcrübələrin olmaması, istintaqın idarə edilməsi ilə bağlı problemlər, bəzi hallarda isə cinayətlərin operativ həlli mexanizmlərinin olmaması kimi problemlər qrupun fəaliyyətinə mane olan bəzən obyektiv, bəzən də subyektiv sayıla biləcək amillər hesab edilə bilər. Ancaq buna baxmayaraq, beynəlxalq təcrübənin də göstərdiyi kimi-birgə istintaq qruplarının yaradılması terrorizmlə, insan alveri, kibercinayətkarlıq və s. bu kimi transsərhəd və transmilli cinayətlərlə mübarizədə paralel yurisdiksiyalar probleminin həllində səmərəli vasitə olaraq qalır və inzibati və s. xarakterli məsələlərin daha detallı həll edilməsini tələb edir. Birgə istintaq qruplarının fəaliyyətində kəşfiyyat məlumatlarının toplanması və təhlilində, cinayətkarlıqla bağlı məlumatların toplanılmasında, qrupun əməliyyatlarının əlaqələndirilməsində və texniki məsələlərdə Europolun rolu da qiymətləndirilməlidir. Hazırda mütəşəkkil cinayətkarlığın inkişaf templərini nəzərə alsaq, birgə istintaq qruplarının fəaliyyətində Ervopolun yardımı və dəstəyi də düzgün qiymətləndirilməlidir.

BMT-nin “Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı Konvensiyası” (maddə 19) və BMT-nin “Korrupsiya əleyhinə Konvensiyası” (maddə 49) birgə istintaq orqanları anlayışını nəzərdə tutur. Birgə istintaq orqanını birgə istintaq qrupu və paralel birgə araşdırmalardan fərqləndirmək lazımdır. Birgə istintaq orqanı onlardan fərqli olaraq nisbətən daimi xarakter daşıyır və ikitərəfli razılaşma əsasında formalaşır. Birgə istintaq qrupu daha çox konkret cinayət işlərinin araşdırılması üçün daha qısa müddətə yaradılır. Birgə istintaq orqanı konkret cinayətlərdən daha çox müəyyən növ (məsələn, insan alveri) cinayətlər üzrə və da-

ha uzun müddətə və bir neçə cinayətin araşdırılması üçün yaradılır. Ancaq formasından asılı olmayaraq, bu qurumların hamısı cinayətkarlıqla mübarizə və konkret cinayətlər üzrə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində əməkdaşlıq məqsədlərinə xidmət edirlər. Birgə istintaq orqanı təşkilatlanma xarakterinə görə birgə istintaq qrupundan fərqlənir və hesab edirik ki, müəyyən mənada birgə istintaq qrupu birgə istintaq orqanı yaradılmasının ilkin mərhələsi kimi qeyd oluna bilər. Belə ki, təcrübə birbaşa istintaq orqanlarının yaradılmasından deyil, ilk növbədə birgə istintaq qruplarının yaradılmasından çıxış edir. Ancaq bu fikir şərti qəbul olunmalıdır, çünki, beynəlxalq konvensiyalar bu ardıcılığı nəzərdə tutmur.

Hesab edirik ki, dövlətlər regionda transsərhəd cinayətlərin araşdırılmasını asanlaşdıracaq, üst-üstə düşən və paralel yurisdiksiyalarla bağlı problemlərin aradan qaldırılmasına kömək edəcək "Cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında" Avropa Konvensiyasına II Əlavə Protokolun imzalanması yolu ilə getməlidirlər.

Cinayət işləri üzrə dövlətlər arasında hüquqi yardımı daha da təkmilləşdirmək üçün dövlətlər arasında hüquqi yardım haqqında ikitərəfli müqavilələrdə və xarici dövlət orqanlarının nümayəndələrinin iştirakı və ya müəyyən hallarda, dil mənələri və qanunvericilikdə əhəmiyyətli fərqlər olmadıqda, xarici dövlət orqanları tərəfindən dövlətin ərazisində hər hansı istintaq hərəkətlərinin aparılması ilə bağlı xüsusi müddəalar nəzərdə tutulmalıdır.

Hesab edirik ki, üst-üstə düşən yurisdiksiyaların həlli istiqamətində atılan addımlar digər dövlətlər arasında və ya dövlətlər qrupu daxilində də eyni problemlərin həlli üçün aktualdır. Avropa Birliyi daxilində paralel yurisdiksiyalar problemlərinin həllində bu gün geniş tətbiq edilən Avropa həbs orderi mühüm rol oynayır. Lakin Avropa

Birliyin təcrübəsinin digər regionların və ya digər qitələrin dövlətləri arasında hüquqi yardım göstərilməsinə tətbiq edilməsi nəzəri və təcrübi problemlərlə bağlıdır. Avropa həbs orderinin məhdud təsir dairəsi vardır və əksər dövlətlərin münasibətlərində məhz ekstradisiya mexanizmləri tətbiq olunur. Buna görə də, qaçaq cinayətkarların məhkəməyə verilməsi prosesinin asanlaşdırılması, təhlükəli cinayətkarlar kateqoriyası, o cümlədən terroristlər üçün təhlükəsizlik zonalarının yaradılmasının qarşısının alınması, eyni zamanda dövlət suverenliyinə, bir-birilərinin daxili işlərinə qarışmamağa, cinayətkarların verilməsi haqqında qərarların qəbul edilməsi prosesinə qanunsuz müdaxilə edilməsinin istisna edilməsinə, o cümlədən xarici dövlətlərin məlumatı və razılığı olmadan onun ərazisində məcburi hərəkətlərin həyata keçirilməsinin istisna edilməsinə əsaslanan beynəlxalq hüquq qaydasının möhkəmləndirilməsinin təmin edilməsi mühüm problemlər olaraq qalmaqdadır.

Bundan başqa hətta dövlətlər arasında Avropa həbs orderinə oxşar orderin tətbiqinə nəzəri yanaşma zamanı belə, ədalət mühakiməsinin harada, yəni hansı dövlətin ərazisində və dövlətin hansı orqanı tərəfindən (hansı məhkəmə orqanı) həyata keçirilməsinə dair razılaşma problem olaraq qalmaqdadır. Bütün bu problemlərin olmasına baxmayaraq, dövlətlər cinayət işlərində hüquqi yardım haqqında beynəlxalq müqavilələrlə bağlı olduqda, Avropa həbs orderinə adekvat olan sənədin daxil edilməsində üst-üstə düşən yurisdiksiyalar məsələsinin həlli zamanı nəzarət orqanının funksiyalarının cinayət işləri üzrə hüquqi yardım haqqında çoxtərəfli müqavilələrin orqanlarının üzərinə qoyulması vəziyyətdən çıxış yolu olardı və bu sahədə əməkdaşlıq üçün presentlər yaradardı.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Абшилава Г.В. Проявление принципа целесообразности в уголовно-процессуальном институте, предусмотренном главой 40.1 УПК РФ// Общество и право. – 2011. – № 3 (35). – С.243– 248.
2. Ahmet Ulutaş, Ömer Serdar Atabey. Avrupa ceza hukukunda kovuşturmaların aktarılması //–Ankara: TBB Dergisi, – 2013. (104), – s.117-136.

3. Adam Abelson. The Prosecute/Extradite Dilemma: Concurrent Criminal Jurisdiction and Global Governance//University of California, Davis Journal of International Law and Policy. – 2010. –Vol. 16. – P.101-138.
4. Azərbaycan Respublikası cinayət-prosessual Məcəlləsi. URL: <https://e-qanun.az/framework/46950>
5. Ali Rıza Töngür. Özel bir adlı yardımlaşma türü olarak ortak soruşturma ekipleri oluşturulması// Türkiye Adalet Akademisi Dergisi. –2015. – YIL:6, SAYI:21. –S.337-358.
6. Апостолова Н.Н. Целесообразность (дискреционность) в российском уголовном судопроизводстве: Автореф. дис. доктора юридических наук. – Москва, 2010. – 63 с.
- Авропа İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Reqlamenti. URL: <http://academy-justice.gov.az/aihm/aihmmehref.pdf>
7. Бавсун М.В. Целесообразность в уголовном праве: Диссертация... канд. юрид. наук. – Омск, 2002. –186 с.
8. Баранов А.М. Законность и целесообразность в уголовном процессе // Юридические науки и образование. – 2018. – № 56. – С.95-103.
9. BMT-nin “Transmilli müəşəkkil cinayətkarlığa qarşı” Konvensiyası. URL: <https://e-qanun.az/framework/5736>
10. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Korrupsiya əleyhinə Konvensiyası. URL: <https://e-qanun.az/framework/10784>
11. BMT-nin Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə haqqında Konvensiyası. URL: <https://e-qanun.az/framework/10675>
12. Бойков А.Д. Законность и целесообразность в процессуальном праве и его применении/ Тихомиров Ю. А., Сухарев А. Я., Демидов В. И. //Законность в Российской Федерации. – М.: Спарк, 1998. – С.188-200.
13. Commission of the European Communities. GREEN PAPER on Conflicts of Jurisdiction and the Principle of ne bis in idem in Criminal Proceedings. Brussels, 23.12.2005. COM (2005) –696. – 11 p. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0696:FIN:EN:PDF>.
13. Жариков Ю.С. Целесообразность как принцип уголовно-правового регулирования//Современное право. – 2014. – №8. – С. 95-100. URL: <https://www.sovremennoepravo.ru>
14. Кожевников А.Ю. Большой синонимический словарь русского языка. Речевые эквиваленты: практический справочник. В 2 томах. Том 2. – СПб.: Нева, 2003. – 480 с.
15. Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания от 10 декабря 1984 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/torture.shtml
16. Кругликов Л.Л. Целесообразность и цели в российском уголовном законодательстве // Вестник Югорского государственного университета. – 2018. – Т. 14. – №2. – С.18-23.
17. Lilova, Marina. Joint Investigation Teams (JIT). The Role of Eurojust and Europol in Establishing and Supporting JIT’s.: [Electronic resource]/–Ohrid, 2009.-25 p. URL: <http://www.raisee.org/doc/>
18. "Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında" Konvensiya <https://e-qanun.az/framework/5810>
19. Прийма С. В. Принцип доцільності тлумачення права// Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. –2019. – № 6. – С.8-14.
20. Рябцева Е.В. Реализация принципа разумности в уголовном процессе России// Воронежские криминалистические чтения: сбор. науч. трудов. – Вып.14/ под ред. О.Я.Баева. – Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2012, – с.218-229.
21. Сирил Лауччи. Преследовать в судебном порядке и обеспечивать судебное преследова-

ние лиц, совершивших серьезные нарушения международного гуманитарного права. Размышления о задачах международных уголовных трибуналов и средствах их выполнения// Международный журнал Красного Креста. Сборник статей.–2001. – С.47-82.

22. Sina Jung, Carolin Petrick, Eva Maria Schiller and Lukas Münster. Developments in German Criminal Law: The Urgent Issues Regarding Prolonged Pre-Trial Detention in Germany// German Law Journal. – March 2021. – Volume 22. – Issue 2. – P. 303-314.

23. Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters. URL: <https://rm.coe.int/168008155e>

24. «Forum non Conveniens» definition //Cornell Law School. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/forum_non_conveniens

Matanat Asgarova

Problems of overlapping or parallel jurisdictions in the framework of the legal assistance in criminal matters between states

The article is devoted to the study of procedural problems of overlapping or parallel jurisdictions. To solve the problems of overlapping or parallel jurisdictions, the author proposes to change the title of Article 48 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Azerbaijan to “reasonable time for criminal proceedings”, add a new clause 87.6.23 to the Code of Criminal Procedure on the right of the victim to petition for an expedited consideration of the case, signing by the Republic of Azerbaijan of Additional Protocol II to the European Convention on mutual legal assistance and until the introduction of a document adequate to the European arrest warrant, the assignment of the functions of a supervisory authority in resolving the issue of overlapping jurisdictions to the bodies of multilateral treaties on legal assistance in criminal matters.

Матанат Асгарова

Проблемы пересекающихся или параллельных юрисдикций в рамках правовой помощи по уголовным делам между государствами

Статья посвящена исследованию процессуальных проблем пересекающихся или параллельных юрисдикций. Автор для решения проблем пересекающихся или параллельных юрисдикций предлагает изменить название статьи 48 УПК Азербайджанской Республики на «разумный срок уголовного судопроизводства», добавить новый пункт 87.6.23 в УПК о праве потерпевшего ходатайствовать об ускорении рассмотрения дела, подписание Азербайджанской Республикой Дополнительного протокола II к Европейской конвенции о взаимной правовой помощи и до введения адекватного европейскому ордеру ареста документа, возложение выполнения функций надзорного органа при решении вопроса пересекающихся юрисдикций на органы многосторонних договоров о правовой помощи по уголовным делам.